

Haqqında illərdir söz açılan, lakin özünün işıqlı sabahları hələ də açılmayan Xocalının taleyi onsuz da əvvəldən götürməyib. 1918-1920-ci illərdə Xocalı salındıqdan sonra XX əsrin 20-30-cu illərinin əvvəllərində Qərbi Azərbaycanın Dərələyəz mahalından deportasiya edilən soydaşlarımız da bura pənah gətirib. Xocalı çayının sağ, Qarqarın isə sol sahilində, çar Rusiyası dövründə “Poçt yeri” kimi tanınan ərazidə Qaçqınlar Xocalısının (sonralar müəyyən dövrlərdə Dərələyəz adlandırılan) əsası qoyulub. Ötən əsrin 30-cu illərində sovetlərin zorla kolxozlaşdırma və kollektivləşdirmə siyasətini qəbul etməyən, buna görə də Laçın və Kəlbəcər rayonlarından qaçaq düşüb bu yerlərə sığınan soydaşlarımız isə Qaladərəsi Xocalısı adlanan kəndin ilk sakinləri olublar. Demək, hələ sovetlər dövründə Xocalı camaatı qaçqınlığın ağrı-acısını yaşayıb. Burada bir inzibati ərazidə (sovetliyin tərkibində) üç kənd (Yerli Xocalı - Qədim Xocalı, Qaçqınlar Xocalısı - Dərələyəz və Qaladərəsi Xocalısı) birləşib.

Faciəni yaşayanlar

Qoşa oğul itkisi, yaxud bir nəslin faciəsi

Xocalının dillər əzbəri olması, təəssüf ki, onun yalnız qədimliyi və ya qaçqın-köçkünlerin sığınacaq yerinə çevrilməsi, yaxud maddi-mədəniyyət nümunələri ilə zənginliyi deyil, XX əsrin ən dəhşətli faciəsini yaşaması, xocalılıların 600 nəfərindən çoxunun isə bir gecədə ermənilər tərəfindən işgəncələrlə, həm də amansızcasına qətlə yetirilmələridir.

Xocalı faciəsindən ötən müddət ərzində düşmən nəinki layiq olduğu cəzanı almıdı, üstəlik, havadarlarının maddi və hərbi gücünə arxalanaraq torpaqlarımızın 20 faizini işğala məruz qoydu. Bu təcavüz bir milyondan artıq azərbaycanlı qaçqın-köçkünü çevirdi. Bir sıra beynəlxalq nüfuzlu təşkilatlar bu təcavüzkar siyasəti pisləyən bəyanatlar versə də, işğalçı Ermənistan ciddi sanksiyalara məruz qalmayıb, yaxud münafiqşənin sülh yolu ilə həlli istiqamətində aparılan danışıqlarda tutduğu qeyri-konstruktiv mövqeyindən bu gün də əl çəkmir.

Xocalı rayonunun Kosalar kənd həkim ambulatoriyasının baş həkimi Aqil Məmmədovun bir neçə il öncə qışın oğlan çağında Murovdəğın etəklərinə sığınan kəndlərə - Başkənd və Buzluğa, yaxud Ballıqayadək yol yoldaşı olarkən söylədikləri yaddaşıma ağrı-acısı ilə möhürlənib. O, havanın dumanlı olmasına da özünəməxsus rəng vermişdi: “Dağların başı dumanlı-qarlı, ətəyi isə barlı olar. Bu yerlərdə məskən salanlar ermənilərlə üz-üzə dayandıqlarına görə təbiətin hərdən göstərdiyi təltaqlıq da onları qorxutmur. Bu cənnət guşədə bir vaxtlar “ermənilər at oynadıb”, ona görə də yollarını azdılar, özlərinə qəbir qazdılar...”

Bu dəfə onunla Gəncə ərazisində, daha dəqiq desək, Hacıməlik yolunun üstündə yeni salınmış qəsəbədə görüşdük. Həkim kimi xidmətindən nəinki Xocalı, Kosalar, Meşəli, Yaloba camaatı, illərdir ki, Hacıkənddə məskunlaşmış kəlbəcərlilər də yararlanıb. O, gecənin bir aləmində də “təcili yardım” kimi xəstə ünvanına aparılır: “Goranboyun Qaraçinar kəndindən qalxan yolun kənarındakı qəsəbə Meşəlidir. Bura Xocalının Meşəli camaatı üçün salınıb. Bir vaxtlar bu camaat Qırxqız dağının etəklərində əkib-becərər, qaçğısız, dərd-sərsiz ömür sürərdi. 2008-ci ildə salınan qəsəbənin də dağlıq ərazidə olması onların təbiətlə ünsiyyətinə imkan yaradıb. Dağlıq Qarabağda erməni terrorunun ilk qurbanlarından biri Meşəlidən Miryusif Orucov oldu. 1991-ci il dekabrın 23-də 500 nəfərdən artıq sovet-erməni silahlı birləşməsi cəmi 150-300 sakini olan Meşəlini mühasirəyə aldı. Camaatın köməyinə gələn kosallıların da ciddi müqavimət göstərməsinə baxmayaraq, qanıçən daşnaklar kəndi yerlə yeksan etdilər. Həmin qanlı döyüşlərdə 27 nəfər kənd sakini vəhşiliklə qətlə yetirildi. Yarıllılar da az olmadı. Daşnak quldurlar amansızcasına qətlə yetirdikləri 11 nəfərin meyitini hətta od vurub yandırmışdılar”.

Meşəlinin qorunmasında göstərdiyi qəhrəmanlığa görə ağdamlı Hidayət Rüstəmov Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı fəxri adına, Əli Mehraliyev və Rafiq Orucov isə “İgidliyə görə” medallarına layiq görüldülər.

Xocalıda və ümumiyyətlə Qarabağda torpaqların müdafiəsində dayanan, lakin ermənilərin qəsbkar təcavüzü nəticəsində ailə-uşağını itirənlərdən biri də keçmiş döyüşçü, Meşəlidə məskunlaşan Abbasqulu Əzimovdur. Keçdiyi döyüş yolundan söz açarkən əsəbləri tarıma çəkən ağsaqqal erməni quldurlarını ancaq lənətləyir, bu gün də onlardan qisas almaq üçün Yaradanından imkan istəyir. Hiss olunur ki, o, kontuziya alıb. Dərdini yumağa çevirən Abbasqulu kişi ağır bir həyat keçirib. Çünki düşmənin çirkin siyasəti onun dinc həyatını, əmin-amanlığını, yaşayışını, bir sözlə, hər şeyini əlindən alıb: “Torpağımı, ailə-uşağı-

mı əlimdən alan düşmənlə mən necə barışa bilərəm?! Ermənilər mənə yaxşı tanıyırdı! Onlarla üz-büz döyüşmüşəm! Ağır zərbə aldığım illərdə ki, xəstəyəm: əsəblərim yerində deyil. Oğlum Natıqlə həyat yoldaşım Dilarəni itirəndən sonra sanki havalandım. Gecələr yuxum ərsə çəkilib, az qala evdən çıxıb qaçırım, istəyirəm ki, aşım bax bu təpələri, gedim torpağımın, ev-eşiyimin, itirdiyim yurdumun, oğlumla ailəmin qisasını alım!”

Keçmiş döyüşçünün itirdikləri tək bunlar deyil. Qardaşı ilə qayını da ermənilər tərəfindən amansızcasına qətlə yetiriləblər. Saymaqla qurtarmayan itkilərə məruz qalıb. Sankt-Peterburqda və Murmanskda hərbi məktəbdə oxuyub. Dəniz piyadası qoşun növündə xidmət göstərmiş. Sovet ordusunun zabiti olub. Onların silahlarının, ağır hərbi texnikalarının “dili”ni” öyrənib. Sonradan üstü-müzə qoşun yeridən şovinst-

ləri o zamanlar, təəssüf ki, dəfələrlə ölümün pəncəsindən xilas elədiyinə peşman olduğunu deyir. Xocalı və ümumiyyətlə, Qarabağ uğrunda gedən döyüşlərdə, eləcə də digər rayonların müdafiəsində, həmçinin Ağdərənin boşaldılmasında iştirak edib. Döyüş dostlarının, demək olar ki, əksəriyyəti şəhid olub.

Xocalının istər mühasirə illərində, istərsə də son günlərində düşmənlə üz-üzə dayanan ağsaqqallarından biri də vaxtilə Kosalar kənd sovetliyində işləmiş, acılı-şirinli xatirələrini yaddaşına yumaq kimi sarıyan Kamran Məmmədovdur. Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı Əlif Hacıyevin o müdhiş gecə son kəlmələrini eşidən və hönkürtüsü heç yana yətməyən müdrik el ağsaqqalı Xocalının sanki canlı ensiklopediyasıdır: “Kosalar 700 illik tarixə malik qədim türk kəndidir. Kosaların adlı-sanlı kişiləri bolşevizm və erməni daşnaklarının çirkin niyyətlərinə qarşı olublar. İgidliklərindən nağıl-dastanlar danışılan Qaçaq Mahmudun, Kosalar, Ballica, Xan bağı, Xanəzək və digər kəndlərdə böyük mülkləri olmuş Mehəmməd ağanın doğulduğu kənd kimi tanınıb. Ötən əsrin otuzuncu illərinin repressiyası bu kənddən də yan keçməyib. 25 nəfər repressiyanın qurbanı olub - güllələnənlər-

dən savayı seçləri də Sibirə əmürlük sürgün ediləblər. 1941-1945-ci illər müharibəsi də bu kəndin oğullarını əlindən alıb. Müharibəyə aparılmış 122 nəfərdən 71-i cəbhədən qayıtmayıb. Qayıdanlar isə şikəst, əlil və yaralılar olub”.

Kosalar Dağlıq Qarabağın azərbaycanlılar yaşayan ən sonuncu işğal edilən yaşayış məntəqəsi idi. Kəndin 18 nəfər şəhidi olub: “...Xocalının işğalından sonra o ərazilərdə azərbaycanlıların yaşadığı kənd-kəsək hər saat atəş altında idi. Ona görə də kəndlərdə özünümüdafiə dəstələri yaratmışdıq. Özüm də silah götürmüşdüm. Postları yiyəsiz qoya bilməzdik. Kosalar camaatı Şuşanın işğalından bir gün sonra, yəni 9 may 1992-ci il tarixində kəndi məcburi şəkildə tərk etməli oldu”.

Xocalıda bütöv nəsil itirən, ocağı sönənlərdən biri də Almaz Səlimovadır. O, faciənin canlı şahidlərindən olub. Bir vaxtlar Xocalının bəxtəvər gəlinlərindən sayılıb. O dəhşətli günə kimi gecələr evlərin zirzəmisində, gündüzlər isə döyüşlərdə olanların yolunu gözləyib. Üç oğul atası olan əmisi Bahadır Səlimovun iki gəlinindən biri idi. Oğlanları ilə birlikdə düşmənlə üz-üzə qalan əmisi ailəsinin itkisi ağır olub: “Döyüşlərin birində Bahadır əmim iki oğlu ilə birlikdə şəhid oldu. O biri əmimin 5 qızı, bir oğlu var idi. Həmin qızlar Xocalı müsibətlərindən salamat çıxsalar da, əmimlə tək oğlu şəhid oldu. Xocalının odlara qalandığı həmin müdhiş gecədə kiçik qaynım evə gəldi. Həyəcədən boğula-boğula evi təcili tərk etməli olduğumuzu bildirdi. Böyük qaynım, Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı Araz Səlimovun uşaqlarını yarıçılpaq halda yataqdan götürüb evdən çıxdı. Üzü meşələrə tərəf qaçmağa başladıq. Yollarda nələr yaşadığımızı danışa bilmirəm. Üzləşdiyimiz müsibətlər dilə gətiriləsi deyil”.

Amma Xocalısından əli üzülənlərdən biri kimi Almaz Səlimovanın da təsəllisi var. Deyir ki, Qarabağımızı qaytarmağa qadirik. Dövlət başçısının dəfələrlə bildirdiyi kimi, düşmən o torpaqlardan çıxarılacaq, biz də dağılan yurdumuza dönəcəyik, lap elə qışın sazağında, yaxud yazın havası duyulanda...

Məhəmməd NƏRİMANOĞLU,
“Azərbaycan”